

VÁLTOZÁSOK A HAZAI ISKOLASZERKEZETBEN

AZ ELMÚLT NÉHÁNY ÉVBEN LÁTVÁNYOSAN MEGVÁLTOZOTT a magyar iskola-rendszer szerkezete. A 8 osztályos általános iskola és a ráépiülő 3 éves szakmunkásképző valamint a 4 éves középiskolák már nem fedik le teljes egészében a iskolarendszert, hiszen találhatunk már 8 osztálnál kevesebbel, sőt többel is működő általános iskolákat, 2 éves speciális szakiskolákat, 6 és 8 osztályos gimnáziumokat, 5 vagy több éves középiskolákat és emellett virágzik a poszt-szekunder oktatás. Ha a törvények alapján akarnánk eligazodni, azt látjuk, hogy az 1993-as oktatási törvény 10 éves alapoktatásról beszélt, az újabb törvénymódosítás pedig a 8 osztályos általános iskolát tekinti alapnak. Nem csoda ezek után, ha a szülők, tanárok sőt az oktatáskutatók is sokféleképpen értelmezik a kialakult helyzetet, és nagyfokú a bizonytalanság a tekintetben, vajon milyennek is kell lennie az iskolaszervezetnek.¹ A szervezetről mint formáról persze igazán akkor érdemes beszélni, ha tisztázódtak azok a célok, stratégiák, amelyek szellemében és amelyeket segítve kellene a szervezetnek alakulnia. Egy decentralizált oktatási rendszerben számolni kell azzal is, hogy az iskolaszervezet a közvetett szabályozók révén lassabban és nem mindig a szándékok mentén alakul. Ez a tanulmány nem vállalkozik arra, hogy letegye a voksát egyetlen, a legjobbnak tartott szerkezeti alternatíva mellett. Inkább arra próbálok választ találni, hogy milyen is a mai iskolaszervezet, és milyen tényezők alakították ilyenné, milyen új tendenciák fedezhetők fel és az adott demográfiai helyzetből kiindulva milyen alternatívák vázolhatók fel az oktatási szerkezet vertikális tagolódását illetően.

A magyar iskolarendszer vertikális szerkezetének változásai²

A nyolcvanas évek második felétől Magyarországon a politikai rendszer változása, a demográfiai csúcs majd hullámvölgy, az ifjúsági munkanélküliség megjelenése és a gazdasági recesszió szinte egy időben jelentkezett. A kilencvenes évek során a költségvetés növekvő hiánya valamint a csökkenő gyermeklétszám akut finanszírozási válságot generált az oktatás szférájában. Ez a válság elhúzódó jellegű, hiszen a fenntartó önkormányzatok megpróbálták az eladósodás árán is elkerülni a konfliktusokat, de mozgásterük folyamatosan szűkült. Ez a finanszírozási válság és az oktatási intézmények túlélési stratégiája áll elsősorban a szerkezetváltás és változás mögött. Ebben

1 A Nemzeti Alaptanterv ugyan magában rejt egy lehetséges vertikális szerkezeti modellt, és közvetve a tartalmi szabályozáson keresztül ebbe az irányba is próbál hatni, de ennek hatása még kevésbé érezhető.

2 Ez a fejezet nagyban támaszkodik a *Jelentés a magyar közoktatásról* című anyagban leírtakra (Hialász & Lannert 1995).

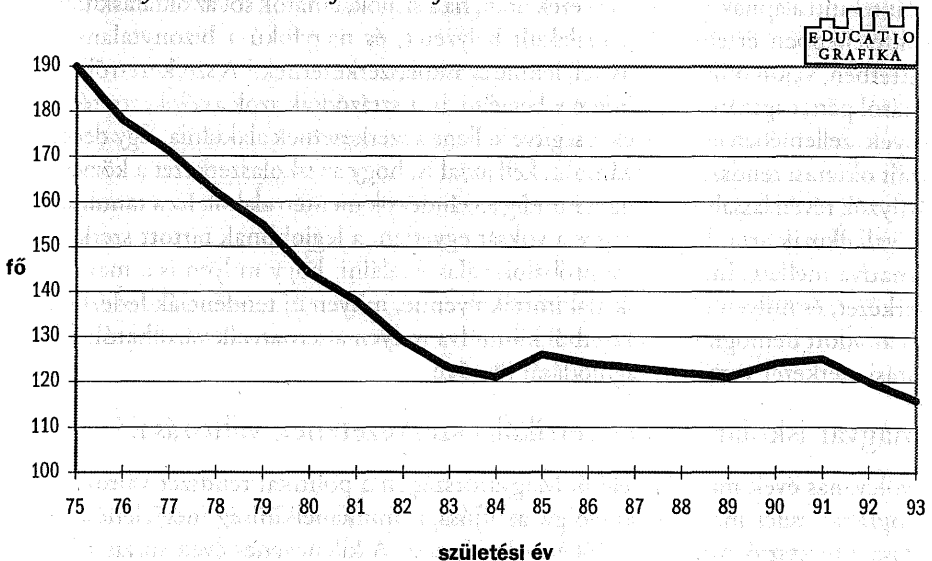
élen jártak a középfokú intézmények, de mint látni fogjuk, ez a változás ma már az általános iskolákat és szakmunkásképző iskolákat sem kerüli el.

Demográfiai viszonyok

Az oktatás helyzetét alapvetően meghatározza az egyes korosztályok létszáma, összetétele. Magyarországon az elmúlt évtizedben a korosztályok létszáma gyorsan változott. A hatvanas évtized elejének rendkívül kis létszámú korosztályai után következtek a hetvenes évek népesebb korosztályai. A demográfiai csúcs tanulói a közoktatásból már kikerültek, az elmúlt években az általános iskolákban, két éve pedig már a középfokú oktatásban is egyre kevesebben vannak. A középfokú oktatás most érkezett el az igazán radikális tanulólétszám-csökkenéshez, miközben az általános iskolákban ez a folyamat lassan befejeződik, ahol a korosztályok létszáma azóta 120 000 fő körül stabilizálódott.

1. ÁBRA

A korosztályok száma 1994. január 1-jén

Forrás: KSH Statisztikai Évkönyv, 1993.

A nyolcvanas évek végén, kilencvenes évek elején elsősorban a nagy létszámú korosztályok belépése okozott gondot az iskoláknak, és ezt a hullámot jórészt a szakmunkásképző iskolák és speciális szakiskolák voltak hivatottak levezényelni. Ennek következtében romlott az ifjúsági munkaerőforrás képzettségének színvonala. Jelenleg pedig éppen az a gond, hogy az azóta bővülő kapacitások egy egyre inkább szűkülő merítési bázissal találják szembe magukat, és így az iskolák közt megindul a harc a tanulókért, és mint később látni fogjuk, a középfok lefelé és felfelé is terjeszkedni kezdett. Természetesen ebben közrejátszott az is, hogy ezek a folyamatok nem ütköztek jogi korlátokba.

A törvények hatása

A vertikális iskolaszervezetet érintő változások egy része már korábban, a nyolcvanas évek második felében elindult. Ezeket az 1985-ös oktatási törvény tette lehetővé azáltal, hogy megnyitotta a helyi-iskolaszintű tartalmi és szervezeti kísérletek indításának lehetőségét. Az igazán komoly és nagymértékű változások a nyolcvanas és kilencvenes évtized fordulóján kezdődtek el, részben a gimnáziumok lefelé történő építkezését lehetővé tevő 1990-es törvénymódosítás nyomán, részben az általános iskolákból kikerülőök döntő többségét addig befogadó szakmunkásképzés gyors leépülésének hatására.

Az 1993-as közoktatási törvény elfogadása előtt az iskolaszervezetet érintő iskolai szintű változtatásokhoz még központi jóváhagyásra volt szükség. A központi engedélyzési gyakorlatot azonban ebben az időszakban a rendkívül nagyfokú liberalizmus jellemezte. Egy ideig az iskolák akár az őket fenntartó önkormányzatok hozzájárulása nélkül is hozzájuthattak a központi engedélyhez. Később minden esetben megkövetelték a helyi hozzájárulást, azonban az önkormányzatok maguk is rugalmas engedélyzési politikát követettek: ha az adott iskolában megvoltak a megfelelő szakmai és pénzügyi feltételek, általában támogatták a szerkezeti változtatásokat, anélkül, hogy elemezték volna azok hatását a helyi ellátási viszonyokra. Így például csak ritkán vették tekintetbe azt, hogy az alsóbb osztályok indítása a gimnáziumba felvehető tanulók számának csökkenésével jár.

Az 1993-as közoktatási törvény elfogadásával tovább tágult annak a lehetősége, hogy az iskolarendszerben helyi kezdeményezések alapján szerkezeti változások történjenek. A törvény szentesítette a már korábban elindult változásokat azáltal, hogy a gimnáziumi oktatás négy-, hat- és nyolcévfolyamos formáit egyenrangúnak ismerte el, azaz kísérleti jellegű formákból rendszeralkotó formává tette őket. Az iskolaszervezet szempontjából rendkívüli horderejű a törvénynek az a rendelkezése is, amely – a szakképzési törvénnyel összhangban – nyolcra tíz évre emelte fel az általános alapképzés időtartamát.

Mindezek hatására a magyar közoktatásban olyan iskolaszervezeti modell jött létre, amely tantervi értelemben nem határozza meg pontosan az *alapfokú oktatás időtartamát*, azaz lehetővé teszi innen a középfokú oktatásba való átlépést különböző életkorban. Megváltozott tehát az egymásra épülő iskolafokokozatok korábban jellemző elve. Az alap- és középfokú oktatás két alrendszer közötti határvonal elmosódott, azaz lehetővé vált az, hogy egyidejűleg egymástól eltérő vertikális szerkezeti megoldások alakuljanak ki. Különösen nagy jelentősége van annak, hogy az ezek közötti választást a törvény a helyi önkormányzatok hatáskörébe utalta. A közoktatási törvény Parlament elé terjesztett módosítása 1995 nyarán arra tett javaslatot, hogy a rendkívül liberális szerkezeti szabályozásba bizonyos korlátozó elemeket vigyenek bele, így például deklarálják, hogy az általános iskola általában nyolc-, a gimnázium pedig négyosztályos. Ugyanakkor a törvénymódosítási javaslat az ettől való eltérés feltételeinek rögzítését is kilátásba helyezte, mégpedig olyannyira tágan, hogy az a szerkezeti átalakulás folytatódását semmiképpen nem zárná ki.

A közép fokú oktatás kétirányú terjeszkedése

A hat- és nyolcosztályos gimnáziumok terjedésének meghatározó oka – túl az erős társadalmi igényen és a történelmi hagyományokhoz való visszatérés vágyán – az intézmények *közvetlen érdekeltisége* a korai beiskolázásban és a tanulólétszám megtartásában. Azáltal, hogy a gimnáziumok lehetőséget kaptak a 10–14 éves korcsoport befogadására, verseny alakult ki közöttük és az általános iskolák között azért, hogy melyikük iskolázza be a demográfiai hullám miatt csökkenő létszámú tanulókat. Ebben a versenyben a gimnáziumok természetesen helyzeti előnyt élveznek.

A hat- és nyolcosztályos gimnáziumok száma 1991 és 1994 között 66-ról 214-re bővült. Ma már a tiszta profilú gimnáziumok döntő többségében működik hat vagy nyolc évfolyamos osztály.³ A hat- és nyolcosztályos gimnáziumokba járó tanulók száma az adott korcsoporthoz képest ma még igen alacsony. Az osztályok és tanulók számát vizsgálva azonban felrűnő a növekedés: 1991 és 1994 között mintegy ötszörösére nőtt a tanulók száma. A 10–14 évesek növekvő arányú gimnáziumi beiskolázása komoly kihívást jelent az általános iskolák számára. Ennek hatása különösen ott érezhető, amelyek hat- és nyolcosztályos gimnáziumok vonzáskörzetében működnek, és ezek között is éppen azokban, amelyek korábban a legmagasabb színvonalú oktatást nyújtották. A gimnáziumba való korai átlépés valószínűsége ugyanis éppen az ilyen iskolák tanulóinak körében a legnagyobb. Az ilyen iskolákban fenyeget a leginkább az, hogy szakadék keletkezik alsó és a felső tagozat között, hiszen amíg az alsó tagozat továbbra is válogatott gyerekekkel dolgozhat, addig a felsőben csak a gyengébbek maradnak.

Noha a 10–14 éves, azaz az általános iskolai korosztályt tekintve 1993-ban még nagyon kis arányú volt a gimnáziumokba való átlépés (az ötödikesek 2,1, a hatodikosok 1,5, a hetedikesek 3,7 és a nyolcadikosok 1,8%-a járt gimnáziumi osztályokba), a gyors terjedés miatt a kihívást nem szabad elhanyagolni. A terjedés gyorsaságára mindenekelőtt a nyolcadikosok és a hetedikesek közötti arány eltéréseiből lehet következtetni. Ez azt mutatja, hogy 1992 és 1993 között egy év alatt *megduplázódott* a gimnáziumba járó 12–13 évesek aránya. A hat- és nyolcosztályos gimnáziumok egyes évfolyamait látogató tanulók számát az I. tábla mutatja.

A vertikális szerkezet fellazulásával és átalakulásával párhuzamosan egy másik jelentős vertikális szerkezeti változás is elindult: a középiskolai oktatás meghosszabbodása. Ez megmutatkozik a rugalmas beiskolázás folytán az általános iskolába 7 évesen lépők számának növekedésében, másrészt az ún. nulladik valamint az ötödik évfolyamok indításában, bár vannak szakközépiskolák, amelyek hatodik évfolyam indítását is tervezik.

Viszonylag új jelenség, hogy az elsősök körében az elmúlt négy-öt évben csökkent a hat évesnél fiatalabbak aránya 5,3-ról 2,8%-ra, a 6 évesek aránya nagyjából stabilan 81–82% körül alakult, viszont 11-ről 14%-ra nőtt a 7 évesen elsősök aránya (ld. II. tábla). Ezeket a számokat az alábbi tábla mutatja, ahol még nem jelennek meg a nyári

3 A tiszta profilú gimnáziumoknak majdnem egyötöde egyházi fenntartású iskola.

hónapokban született, és a rugalmas beiskolázás révén egy évvel később, 7 évesen iskolába kerülő gyerekek. Tehát a rugalmas beiskolázás hatásától eltekintve is nőtt a hétévesen iskolába kerülők száma, ami arra utalhat, hogy az iskolaköteles korosztályból is egyre többen lépnek be egy évvel később a rendszerbe.

I. TÁBLA

A hat- és nyolcévfolyamos gimnáziumok tanulóinak és osztályainak a száma

Évfolyam (általános iskolai csoportosítás szerint)						
	Iskolák száma	5	6	7	8	Összesen
1991/92	66					
Tanuló		1 621	538	1 186	416	3 761
Osztály		55	18	39	13	125
1992/93	101					
Tanuló		1 746	1 341	2 787	1 202	7 076
Osztály		60	48	92	33	233
1993/94	154					
Tanuló		2 669	10 966	4 780	2 550	11 965
Osztály		91	69	162	86	408
1994/95	214					
Tanuló		3 363	3 004	7 048	5 190	18 605
Osztály		n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.

Forrás: MKM oktatási statisztikák

II. TÁBLA

Az általános iskolai első osztályos tanulók korcsoport szerinti összetétele, 1990–1994

Tanév	6 év alatt	6 éves	7 éves	8 éves	9 és több	Összesen	Évfolyam-ismétlő
1991/92	6 645	103 377	13 938	1 804	494	126 258	5 687
1992/93	5 777	106 763	15 160	1 730	422	129 852	5 542
1993/94	4 463	102 959	16 115	1 734	408	125 679	5 683
1994/95	3 511	102 686	17 606	1 818	412	126 038	..

Forrás: MKM oktatási statisztikák

Amennyiben a nyári hónapokban született korosztályt is megbecsüljük a félévi bontásban megadott oktatási statisztika alapján, és hozzáadjuk az adott év május 31.-ig hetedik életévüket betöltők számához, akkor a beiskolázásnál hétévesek száma még nagyobb lesz. Arányuk az elsősök közt 1992–93-ban 35% volt (Farkas 1995). Ez azt mutatja, hogy egyre népszerűbb az 1985. évi oktatási törvény adta rugalmas beiskolázási lehetőség a szülők körében, később adják iskolába a gyerekeket.

A rugalmas beiskolázás jelentőségének megnövekedése egyrészt többletterheket ró az óvodákra mind pedagógiai, mind finanszírozási szempontból, hiszen sok hatéves gyermek is marad még ebben az intézménytípusban. Másrészt megnövekedhet azok száma, akik a 9. osztály elvégzése után már elérik a tanköteles kor felső határát.

A nulladik évfolyamok a kétnyelvű gimnáziumok bevezetésével jelentek meg a nyolcvanas évek elején: céljuk az volt, hogy intenzív idegen nyelvi felkészítést nyújtsanak az egyes tantárgyakat később idegen nyelven hallgató tanulók számára. Idővel elsősorban a szakközépiskolai szférában indult erőteljes növekedésnek a nulladik osztályok száma. Az ötödik évfolyamok az iskolarendszerű középfokú technikusképzés visszaállításával jelentek meg, ugyancsak a nyolcvanas évek második felében. Az ötödik évfolyam indítása hosszú ideig a szakközépiskolai szférára korlátozódott, azonban 1994-ben már megjelentek az ötödik évfolyamos gimnazisták is. Az ötödik gimnáziumi évfolyamot az 1993-as közoktatási törvény intézményesítette. Az ötödik és különösen a hatodik évfolyamos osztályok indításának terve a közép- és felsőfokú oktatás közötti kapcsolatok átalakulását, az ún. poszt-szekunder oktatás expanzióját jelzi.

A nulladik évfolyamokra beiskolázott tanulók száma az 1994/95-ös tanévben az előző évihez képest csökkent, de az 1990-es szintnél még így is 39%-kal magasabb (ld. III. tábla). A nulladik évfolyamos tanulók nagy része (1994-ben 66%-a) gimnáziumba jár. Az 5. évfolyamok 1993-ig döntően a régi hagyományokon alapuló műszaki szakközépiskolákban működtek (1990 és 1993 között az 5. évesek több mint 80%-a itt tanult), jelenleg azonban egyre többen kerülnek ki a normál középfokú szakmai képzést adó szakközépiskolák tanulóinak közül. Számuk ebben az iskolatípusban az előző évhez képest háromnegyedével nőtt. Az 1994/95 tanévben ötödik osztályba járó 16 548 szakközépiskolás közül már 4 997 normál középfokú képzési célú szakközépiskolás volt. Az ötödik osztályok indítása különösen a kereskedelmi, idegenforgalmi, közgazdasági és egészségügyi iskolákra jellemző.

III. TÁBLA

A nulladik és ötödik osztályos tanulók száma iskolatípusonként, 1990 és 1994 között

Iskolatípus	1990/91		1991/92		1992/93		1993/94		1994/95	
	0.	5.	0.	5.	0.	5.	0.	5.	0.	5.
Gimnázium	1 079	-	1 164	-	1 178	-	1 118	-	1 125	11
Szakközépiskola	137	7 100	402	7 596	555	12 569	747	9 360	569	16 548
Összesen	1 216	7 100	1 566	7 596	1 733	12 569	1 865	9 360	1 694	16 559

Forrás: MKM oktatási statisztikák

A középfokú oktatás hosszabbodása a középiskolai beiskolázás expanziója mellett közoktatási rendszerünk meghatározó jelentőségű változása. Az általános képzés területén ezt a tendenciát feltehetően erősíteni fogja az érettségi rendszer várható reformja, hiszen bizonyos tantárgyakban az emelt szintű, azaz a felsőoktatási felvételi vizsgát is kiváltó vizsgákra csak hosszabb idő alatt lehet majd felkészülni. A szakképzés területén ez a tendencia még inkább jellemző, amit a szakképzés fejlesztésével kapcsolatos kormányzati elképzelések is tovább erősítenek. Ezek értelmében ugyanis a konkrét szakmára felkészítő specializáló szakképzés egésze, de legalábbis döntő hányada az érettségit követő időszakra tolódik ki. Ebben érdekeltek az iskolák is, hiszen ily módon komoly belső változás nélkül tudnak alkalmazkodni az általános képzés hosszabbá válásához.

Amennyiben viszont az első szakképzettséghez való jutás ingyenes, akkor a közoktatás a már említett folyamatokkal összhangban 5–20 éves korig is elhúzódhat.

E folyamat, akár csak a rugalmas beiskolázás, komoly finanszírozási és szabályozási kérdéseket vet föl. A hosszabb középfokú oktatás nyilván jóval költségesebb. Kérdéses, hogy ennek pénzügyi feltételei rendelkezésre állnak-e, illetve megteremthetők-e. Mivel a megnyúló középfokú oktatás záró szakasza várhatóan egyre inkább összekapcsolódik majd azzal a poszt-szekunder képzési ciklussal, amelynek szervezésébe a felsőoktatás is bekapcsolódik, szükségessé válhat a középfokú oktatás záró szakaszára és a felsőoktatás kezdőszakaszára vonatkozó szabályozás közötti jobb koordináció. A középfokú oktatás megnyúlása végül kihívást jelent a vertikális szerkezet egészére is. A hosszabb iskolázás ugyanis lehetővé teszi, esetleg kikényszerítheti a belső vertikális képzési ciklusok hosszának határvonalának újragondolását.

A közoktatási rendszer vertikális szerkezetének átalakulásában nagy szerepet játszanak azok a tantervi változtatások is, amelyek – anélkül, hogy az adott iskolatípus alapvető szervezeti jellemzőit megváltoztatnák – átalakítják az oktatás egymásra épülő belső tartalmi ciklusait. Jellemzően ilyen változtatással jár az ún. világbanki szakközépiskolai modell, amely két jól elkülönülő vertikális ciklusra osztja a képzési folyamatot. Az első ciklus két évig tart és általános képzési célú, a második két vagy három évig, és célja a szakképzés. Ez a tantervi újítás részben azokra a szakközépiskolai oktatásban már korábban elindult kísérletekre épít, amely a gimnáziumi és szakközépiskolai oktatás kezdő szakaszának a közelítésére törekszik. Lényegében hasonló folyamatot indított el a gimnáziumokban a fakultáció elterjedése, és ugyanennek az erősödése várható az érettségi kilátásba helyezett reformjától.

A településszerkezet és intézményméretek hatása az iskolaszervezetre

A vertikális szerkezetet drámaian befolyásolja és befolyásolta a tanulólétszám csökkenése. Többek közt a tanulóért folytatott harc is szerepet játszott a gimnáziumok lefelé terjeszkedésében. Az elemi fokon viszont az intézmények számának növekedése, valamint az ezek folytán egyre kisebb intézményméretek miatt egyre több helyen okoz nehézséget a nyolcosztályos általános iskola fenntartása. Ma az általános iskolák nagy hányadában (62,8%) kevesebb, mint 16 osztály van, azaz két párhuzamos osztálynál kevesebb működik. Az általános iskolák felébe 200 tanulónál kevesebb jár, és több, mint negyedébe kevesebb, mint 100 tanuló. A 200 tanulónál kevesebbel működő általános iskolákba jár a tanulók csaknem 18%-a, a 100 tanulónál kevesebbel 4,4%. Igen nagy tehát a kis létszámú általános iskolák száma. Fontos megemlíteni, hogy kis létszámú általános iskolák nemcsak falvakban, hanem a demográfiai csökkenés nyomán városokban is találhatóak. Az MKM 1995-ben végzett vizsgálata szerint a 20 000 főnél nagyobb lélekszámú településeken 204 olyan általános iskola működik, melyekbe 200-nál kevesebb tanuló jár.

Az általános iskolák igen nagy hányadának (1993 elején 804 iskolának azaz több, mint egyötödüknek) nyolcnál kevesebb évfolyama van. Ezek nagy része (380 iskola) négyosztályos, azaz csak alsó tagozattal működik, ám ennél is magasabb az 1–3 és 5–

7 évfolyammal működő intézmények száma.⁴ A nyolc évfolyamosnál kevesebbel működő általános iskolák magas száma a hazai települési viszonyokhoz való alkalmazkodást jelzi. A települések nem kis hányadában (függetlenül az iskolarendszer vertikális szerkezetétől) annyi osztály van, amennyi gazdaságosan fenntartható. Az iskolák egyötöde 1 000 főnél kisebb lélekszámú falvakban található, azaz olyan településeken, amelyek legtöbbször nem lehet képesek a szakos ellátást biztosító felső tagozat egészben vagy akár részben való működtetésére. Ugyancsak majdnem egyötödnyi azon iskolák aránya, amelyek 1 000 és 2 000 közötti lélekszámú településeken található. Ezek nagy részében már 20–22 fős létszámmal meg lehet szervezni a nyolc párhuzamos osztályt, azonban ilyen alacsony tanulólétszám mellett az állami támogatás összege messze nem elegendő megfelelő összetételű tantestület bérének a biztosításához. A nyolc évfolyamnál kevesebb osztállyal működő iskolák számát és legfontosabb adatait a IV. tábla mutatja. Ebből kiolvasható, hogy az átlagos osztálylétszám az 5–7 osztályos iskolákban a legkisebb, itt általában a felső évfolyamok hiányoznak. A 31 hétévfolyamos iskolából az 1993/94-es tanévben 14 olyan volt, ahol nem működött 8. osztály, míg a hatévfolyamosokban 35 iskola közül 20-ban nem működött 7. és 8. osztály, azaz a leépülés a felső osztályok irányába indult el.

IV. TÁBLA

Az intézmények és tanulók megoszlása a működő évfolyamok száma szerint, 1993/94-ben

Működő évfolyam	Intézmények		Tanulók		Tanuló/terem	Tanuló/pedagógus
	N	%	N	%		
1	57	1,5	2 021	0,2	42,1	32,1
2	128	3,4	6 947	0,7	41,4	31,7
3	156	4,1	5 520	0,6	21,0	16,1
4	380	10,1	18 485	1,8	16,5	10,6
5	17	4,5	1 683	0,2	16,4	9,4
6	35	9,3	5 103	0,5	17,0	9,9
7	31	8,2	3 688	0,4	14,0	8,7
8	2 968	78,9	965 969	95,6	21,1	11,2
Összesen	3 772	100,0	1 009 416	100,0	21,0	11,3

Forrás: MKM Oktatási statisztika

A kis iskolák ügye szorosan összefügg a kistépülések problémájával. Az iskolák több, mint fele (58%) községekben található, miközben az osztályok 44%-a, a pedagógusok 41%-a található itt, és a tanulók 40%-a tanul ezekben az iskolákban. Az összevont osztályok aránya a városokban elenyésző, az ilyen osztályok 86%-a a községekben van. Ennek megfelelően az egy iskolára jutó tanulók száma a községekben messze

⁴ Fontos hangsúlyozni, hogy a nyolc osztálnál kevesebbel működő általános iskolák nagy hányada nem önálló, hanem tagiskola. Jeleznünk kell azt is, hogy a statisztikai adategyűjtés hiányosságai miatt az ilyen általános iskolák között jelenik meg több hat és nyolcosztályos gimnázium adata is. Így a valóságban az ilyen iskolák száma kisebb, mint amit a statisztika mutat.

alacsonyabb, mint a városokban (miközben a különböző típusú városok átlagszámai közt nem annyira nagy a különbség), az egy osztályra és egy pedagógusra jutó tanulók számában viszont nem akkora a különbség a községek javára. A 10 000 fő alatti településeken volt található az iskolák 60,5%-a, míg a tanulók 42,1%-a tanult ezeken a településeken. Az 500 fő alatti településeken átlagosan 51 fős iskolák működnek, ami a 10 000 fő alatti településeken működő iskolák átlagának is kevesebb, mint harmada.

A kistelepülések kis iskolái ma közismerten nehéz helyzetben vannak. Sok közülük nemrégiben önállósodott illetve létesült, erre támogatást is kaptak, viszont a romló államháztartási helyzet és a csökkenő gyereklétszám miatt egyre nehezebben finanszírozhatók. Ez a kérdéskör nem pusztán finanszírozási probléma, de kihat az iskolaszerkezetre is, hiszen ez az évfolyamok csökkentéséhez vezethet az ilyen kis iskolákban, általa új törésvonal keletkezik az alap- és középfokú képzés vertikális struktúrájában.

Itt kell megjegyeznünk, hogy riasztó jeleket tapasztalunk az oktatás minőségét illetően. A legújabb monitor-vizsgálatok alapján úgy tűnik, hogy az elmúlt években egészeben is csökkent a tanulmányi teljesítmények tükrében mért oktatás színvonala, és ezen belül is nőtt a szakadék a falusi, községi és a városi iskolák között – az utóbbiak javára. Ebből arra következtethetünk, hogy a kisebb települések erejükön felül próbálják fenntartani nyolcosztályos általános iskoláikat. Ez gyakran a minőség rovására megy, hiszen nincs lehetőség a megfelelő tanszemélyzet biztosítására, a minőség ellenőrzése pedig megoldatlan.

Összefoglalva megállapíthatjuk, hogy a szabályozásban bekövetkezett változások valamint a csökkenő gyereklétszám és romló pénzügyi helyzet miatt olyan tendenciák jelentek meg a magyar oktatási rendszerben, amelyek alapvetően befolyásolják a vertikális szerkezet alakulását. A gimnáziumok lefelé terjeszkedésével elmosódott az alap- és középfok közötti, a szakközépiskola felfelé terjeszkedésével pedig a közép és felsőfok közötti határ. A vertikális szerkezet felbomlása áttekinthetlenné teszi az iskolarendszert, rontja annak átjárhatóságát, a benne tapasztalható trendek a középiskolázás kiterjesztése ellenében hatnak. Másrészt a rendszer lefelé és felfelé terjeszkedése a finanszírozás és irányítás terén okozhat problémákat.

Iskolaszervezet és társadalmi igények

Az iskolaszervezeti változások mögött különböző érdekek, társadalmi igények húzódnak. Erről még igen hiányosak az ismereteink, de az Országos Közoktatási Intézetben 1990-ben és 1995-ben folytatott oktatásügyi közvélemény-kutatások eredményei némi információt nyújtanak arról, hogyan vélekedett, vélekedik a köz az oktatás szerkezetéről.⁵

Az 1990 és 1995 között eltelt idő nem hagyta változatlanul az emberek oktatással kapcsolatos igényeit sem. A két időszak összehasonlítását lehetővé tevő vizsgálatokból

⁵ Itt elsősorban az Országos Közoktatási Intézetben 1990-ben és 1995-ben folytatott közvélemény-kutatások (1000 fős reprezentatív mintával) eredményeire támaszkodtam.

az derül ki, hogy megnőtt azok aránya, akik a modern, individuális értékekhez kapcsolódó célok teljesítését várják az iskoláktól és csökkent azoké, akik a hagyományos, közösségi értékekhez kapcsolódó célokat. Ugyancsak egyre többen vannak, akik az egyenlősdivel szemben a versenyt, a szelekción erősítő célokat támogatják: ma a korábbinál nagyobb arányban pártolják a gyermekek képességek szerinti szétválasztását, a tehetségesek külön oktatását, a szabad iskolaválasztást.

A hazai közvélemény döntő része érzékeli az iskolaszervezettel kapcsolatos problémákat: sok embernek a lehetséges iskolaszervezeti alternatívákról is többé-kevésbé koherens elképzelésük van és van véleményük arról is, milyen lenne a kívánatos iskolaszervezet. (Ezt a véleményt meghatározza iskolázottságuk és társadalmi helyzetük.) Minél iskolázottabb valaki és minél magasabban helyezkedik el a társadalmi hierarchiában, annál inkább támogatja a szelektívebb iskolaszervezeti megoldásokat, vagyis azokat, amelyek lehetővé teszik, hogy a gyerekek viszonylag korai életkorban kerüljenek át középiskolákba.

Az V. tábla mutatja, hogy 1990-hez képest jelentősen megnövekedett a jelenlegi 8+4-es iskolaszervezet híveinek aránya, 33%-ról 47%-ra. A 6+6-os változat iránti szimpátia is csak kevésbé lankadt, és a sokszínű, változatos megoldások híveinek aránya sem csappant meg 1990 óta. Ami viszont érdekes, hogy jelentősen visszaesett a hagyományos 4+8 és az új 10+2 iskolaszervezeti megoldásokat preferáló aránya, 19,5%-ról 8,6%-ra, illetve 14,3%-ról 9,7%-ra. A 8+4-es variáns 1995-ben is feltűnően népszerűbb a kevésbé iskolázottak körében, míg a korai szelekciót lehetővé tevő megoldások (4+8, 6+6, sokszínű) inkább az iskolázottak körében népszerűek. A 10+2-es megoldás népszerűsége mindegyik csoportnál csökkent, de legkevésbé az érettségizettek körében. Sem a túl korai, sem a túl késői szelekció nem igazán népszerű tehát a lakosság körében.

V. TÁBLA

A különböző iskolaszervezeti megoldások híveinek aránya a közvéleményben, 1990-ben és 1995-ben (%)

A kért iskolai végzettsége

A preferált modell	Nyolc általános vagy kevesebb		Középsiskola		Felsőfok		Együtt	
	1990	1995	1990	1995	1990	1995	1990	1995
Nem tudja	11,3	12,1	1,9	5,9	0,9	1,0	7,0	9,6
A jelenlegi 8+4	41,2	52,7	23,6	38,3	12,8	28,6	33,0	46,9
A hagyományos 4+8	16,4	7,0	21,6	10,8	28,4	14,3	19,5	8,6
Az új 6+6	12,2	10,1	14,9	16,7	15,5	21,4	13,5	12,8
Az új 10+2	11,3	7,8	18,1	15,3	18,1	9,2	14,3	9,7
Sokszínű, változatos	7,5	10,3	20,0	13,1	17,2	25,5	12,7	12,5
Együtt	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Forrás: *Oktatásügyi közvéleménykutatások*. Országos Közoktatási Intézet - Szocio-Reflex Kft (1 000 fős, a magyar felnőtt lakosságot reprezentáló minták, 1990 és 1995 tavaszán)

Az iskolaszervezettel kapcsolatos közvélemény-kutatások adatait persze nagyon óvatosan kell kezelnünk. Ezúttal az embereknek túlságosan komplex kérdéskörben kell véleményt nyilvánítaniuk, és ezért sem az nem vehető biztosra, hogy mindig ugyanazt értik az egyes kategóriákon, sem az, hogy az összes lehetséges alternatívát végiggondolják. Ezek az alternatívák nyitva hagyták a további, az iskolaszervezet három szintre tagolódásának kérdését. Fontos hangsúlyozni, hogy nem mindenkinek van tudomása a jelenleg zajló szerkezeti változásokról. Egy iskoláskorú gyermeket nevelő szülők körében (572 fő) végzett 1995-ös közvélemény-kutatásból például az derült ki, hogy a megkérdezettek szülőknél kevesebb, mint háromnegyede (70,5%) hallott arról, hogy már 10 vagy 12 éves korban át lehet menni középiskolákba (ez az arány a teljes magyar felnőtt lakosságot reprezentáló mintában 64%). Emellett a vélemények nyilvánvalóan nem is mindig megalapozottak. Nem ritka, hogy valaki, miközben jónak tartja a gyerekek képességeik és tudásuk szerinti korai szétválasztását, nem híve sem a nyolc-, sem a hatosztályos középiskolának.

A fenti megállapítások mindazonáltal megerősíthetők, ha egyéb adatokat is figyelembe veszünk. Így például az idézett közvélemény-kutatásban feltették azt a kérdést is, hogy helyeselnék-e az emberek azt, hogy a jövőben csak 10 osztály elvégzése után lehessen a szakma tanulását megkezdni. Ezt a megkérdezett emberek 45,7%-a támogatta és 31,4%-a ellenezte. Arra a kérdésre, hogy saját gyermeke esetében ki, hány éves korban tartaná jónak az általános iskolából a középiskolába való átlépést, az emberek 45,8%-a válaszolta azt, hogy a nyolcadik osztály elvégzése után. Hogy hány éves korban célszerű a gyerekeket képességeik és tudásuk alapján különböző iskolákba küldeni, az emberek 30,8%-a válaszolta azt, hogy 12 éves korban vagy az alatt, és 37,3%-a, hogy 12 éves kornál idősebb korban (13,7% szerint egyáltalán nem kellene képességük és tudásuk alapján különválasztani a gyerekeket). Ugyanerre a kérdésre 1990-ben még az emberek 44,2%-a válaszolta azt, hogy 12 éves kor alatt.

Összefoglalva azt mondhatjuk, hogy habár növekedett a differenciálás iránti igény, előtérbe kerültek a modern individuális értékek, de a korán szelektáló 4+8, illetve a későn szelektáló 10+2 úgy tűnik, ma már sokkal kevésbé népszerűek, míg erősödött a 8+4-es forma iránti szimpátia, és változatlan maradt a 6+6-os iskolaszervezeti megoldás mellett voksolók aránya (az iskolázottak körében még növekedett is e variáns népszerűsége).⁶

⁶ A feltett kérdés ez volt: „Sokan mondják, hogy a mai 8 osztályos általános iskolára épülő középfokú oktatás nem jó, meg kell változtatni. Az alábbi javaslatok közül melyiket tartja legjobbnak? – (1) Maradjon meg a mai gyakorlat, amelyben 8 éves alapfokú oktatásra épül a középfokú oktatás. (8+4 osztály); (2) Térjünk vissza a régebbi iskolarendszerhez, melyben 4 éves alapfokú oktatásra épült rá a középfokú oktatás. (4+8 osztály); (3) Legyen egy olyan iskolarendszer, amelyben 6 éves alapfokú oktatásra épül rá a középfokú oktatás. (6+6 osztály); (4) Legyen egy olyan iskolarendszer, amelyben 10 éves alapfokú oktatásra épül rá a középfokú oktatás. (10+2 vagy több osztály); (5) Legyen egy sokszínű iskolarendszer, amelyben a helyi igények határozhatják meg, hogy meddig tartson az alapfokú, és mikor kezdődjön a középfokú oktatás.

A középfok kiterjesztése

Többen felhívták a figyelmet arra, hogy az iskolába lépő fiatalok számának gyors apadása, valamint a meglévő beiskolázási arányszámok fennmaradása jelentősen csökkentené az érettségizett fiatalok számát, ami pedig szűkíti a felsőoktatás merítési bázisát (Nagy J. 1995). Másrészt arra is felhívják a figyelmet, hogy ez a létszámcsökkenés óriási lehetősége is rejt magában – persze nem veszélyek nélkül – a középoktatás aránylag olcsó kiterjesztésére, amely ráadásul miután csak az érettségizettek aránya, de az abszolút számuk nem változna, nem vezet elviselhetetlen expanziós feszültséghez a felsőoktatás terén. Az érettségihez vezető középfokú képzés expanziója pedig mindenképpen hat az oktatás horizontális és vertikális szerkezetére is. Vajon az adatok tükrében ez mennyire lehetséges és kívánatos cél?

A tankötelezettség teljesítése és a népesség iskolázottsági szintje

A 16 éves népesség egyre nagyobb aránya végzi el a nyolc osztályt, az 1990/91-es tanévi 94%-ról 96%-ra emelkedett 1993/94-re, de érdekes módon azok aránya nőtt, akik később, 15–16 éves korukig fejezik be azt, míg az általános iskolát 14 éves korukig befejező tanulók aránya változatlan maradt (ld. VI. tábla). Ez nem jelenti feltétlen a túlkorosság növekedését, hiszen az 1993/94-es adat már tükrözheti a rugalmas beiskolázás hatását, ami azt jelenti, hogy egyre nagyobb arányban fogják elvégezni a 8 osztályt a tanulók 15 éves korukban. Ennek hosszú távú hatásai lehetnek az iskolaszerkezetre, mivel ezeket a gyerekeket már csak egy év fogja elválasztani a 16. életévüktől, amikor is elérve az iskolaköteles korhatárt egy nem elhanyagolható hányad 9 osztályos végzettséggel hagyja majd el az iskolát. Ez arra utal, hogy egy 10 éves alap- és alsó-középfokú iskola elvégzése még sokaknak gondot okozhat, tehát komoly pedagógiai munkát igényel a fiatalok tömeges alsó-középfokú végzettséghez juttatása.

VI. TÁBLA

Az általános iskolát a tanköteles kor végéig befejező tanulók a 16 éves népesség %-ában

Tanév	14 évesig	15 évesig	16 évesig	Összesen	8 ált.-nál alacsonyabb végzettséggel
1990/91	81,4	9,3	3,2	93,9	10 300
1991/92	81,0	9,4	3,1	93,5	12 400
1992/93	81,5	9,7	3,3	94,5	10 000
1993/94	81,4	10,7	4,0	96,1	6 800

Forrás: Sugár 1995

Másrészt az is igaz, hogy a népesség iskolázottsági szintje folyamatosan növekszik, s habár a nyolcvanas évek végén, a kilencvenes évek elején megugrott a szakképzetlen fiatalok száma és aránya is, de a népszámlálás adatai szerint a 25–29 éves népesség 1990-ben átlagosan 11 osztályt végzett el, amely adat tükrében viszont már kevésbé tűnik illuzórikusnak a 10 osztályos végzettség általánossá tétele.

A népességszám-előrejelzés alapján felbecsülhető az egyes iskolatípusba járók száma. Ebben némi nehézséget jelent, hogy az iskolai korosztályok nem egyeznek meg az évszám szerinti korosztályokkal. Az iskolai korosztályok számára a tárgyévben belüli születések megoszlása segítségével becslés adható. Az iskolás korú népesség előrejelzése után esetünkben az 1992-es beiskolázási arányszámok alapján becslhető az elkövetkezendő évek tanulólétszáma. Ez az előrejelzés feltételezi, hogy a beiskolázási arányszámok nem változnak, ami az általános iskolai oktatás esetében a magas beiskolázási arányszámok miatt helytálló, míg a középfokú és főleg a felsőfokú intézményeknél kevésbé reális feltevés.

VII. TÁBLA

A közoktatásban tanulók létszámának előreszámítása, 1993–2000 (ezer fő)

Évfolyam	Óvodás	1–4 oszt.	5–8 oszt.	9–12 oszt.
1995/1996	394	487	476	455
1996/1997	397	484	467	431
1997/1998	400	484	464	407
1998/1999	406	484	464	387
1999/2000	416	485	461	377
2000/2001	423	490	458	371

Forrás: KSH Statisztikai Évkönyv, 1993.

Az előrejelzés szerint a következő 6 évben az óvodások száma növekszik, összesen 29, évente átlagosan 4,8 ezer fővel, az alsó tagozatosoké aránylag stabilan alakul, a felső tagozatosok száma még csökken, összesen 36 ezer, évente átlagosan 6 ezer fővel, míg a középfokú intézményekbe járók száma meredeken csökken, összesen 109 ezer, évente átlagosan 18 ezer fővel. Ez a veszéllyel fenyeget, hogy amennyiben nem változnak az 1993-as beiskolázási arányok, úgy az érettségit adó középiskolákban a végzeteket tekintve 2003-ban mintegy 10 ezer fős csökkenés várható a kilencvenes évek közepéhez képest. Ahhoz, hogy a csökkenő gyereklétszám mellett tartani lehessen a középiskolában végzetek számát, illetve az oktatáspolitikusok által kívánatosnak tartott 80 000 főt, 2010-re a középfokon végzeteknek legalább 75%-a kell, hogy középiskolában végezzen. E folyamatban a legnagyobb vesztes valószínűleg a szakmunkásképzés lesz, ahol változatlan továbbtanulási arányok mellett is jelentősen csökken majd a beiskolázás 1995-höz képest.

Összegezve azt mondhatjuk, hogy 2000-ig csökkenni fog a középfokon tanulók száma. Ennek veszélye, hogy a létszámcsökkenést kihasználó költségmegtörő finanszírozási politika meggátolhatja a középiskolai beiskolázás megfelelő színvonalú bővítését. A középiskolai beiskolázás minden bizonnyal tovább nő a szakmunkásképzés „rovására” (de nem feltétlen a szakmunkásképző iskolák rovására, miután legtöbbjükben szakközépiskolai osztályok is működnek). Az érdekes az, hogy ez az expanzió milyen ütemben zajlik. Elengedhetetlen ezért az általános és a szakképzés viszonyának újragondolása, a különféle középiskolák közelítése egymáshoz (minőség), az intézmények közötti differenciálást inkább az intézményeken belül kell megvalósítani.

Szerkezeti alternatívák és tendenciák

A csökkenő gyereklétszám jelentősen csökkentheti a középfokon kilépők számát, így a már meglévő középiskolai és felsőoktatási kapacitások kihasználása érdekében is erősen növelni kellene a középiskolában tanulók arányát. A mai szint tartásához akár 75–80%-ra is fel kellene, hogy menjen arányuk az általános iskolát végzettek körében. Ez viszont a mennyiségi problémákon túl felveti a minőség kérdését. A középfok expanziója a nyugat-európai országokban is színvonalromláshoz vezetett, hiszen rengeteg motiválatlan, kevésbé felkészült gyerek is bekerült ezekbe az intézményekbe. Kérdés, hogy vajon hol és mikor kell differenciálni. Ha túl hamar tesszük, leszűkítjük a középfok bázisát (ami az elitképzésnek akár érdeke is lehet), ha meg túl későn, az szinte megoldhatatlan feszültségeket okozhat a tanteremben. Ez is közrejátszott abban, hogy kialakult Nyugat-Európában a hármas tagolású iskolarendszer (alapfok, alsó-középfok, felső-középfok, a kötelező oktatás általában az alsó-középfok végéig tart), ahol az alapfok egységes, humanizált, nincs verseny, gyakran nem is osztályoznak. Alapvető cél az iskolai kudarcok elkerülése, az iskolához való pozitív viszony kialakítása a gyerekeknél. Ilyen hármas tagolású iskolarendszer alapfokának csíráját megtalálhatjuk a mai magyar iskolarendszerben is. Egyrészt ilyennek tekinthető a hagyományos általános iskola alsó és felső tagozata, valamint a ráépülő négyéves középiskola. Másrészt a 8-nál kevesebb évfolyammal működő általános iskolákat is egyfajta új alapfokú képződménynek tekinthetjük, még ha ezek elsősorban kényszerűsülte megoldások is. Ezt a folyamatot erősítheti az a tény is, hogy a legújabb felmérés szerint az általános iskolai tanulmányi teljesítményekben a felső tagozatos osztályokat tekintve drámaian megnőtt a kisteleplülések és a városok közti szakadék, az előbbieket rovasára. A pénzügyi nehézségek miatt ugyanis gyakran nem volt lehetőség ezekben a kis iskolákban a megfelelő, szakképesített tanerő alkalmazására. Másrészt az is tény, hogy a kisebb települések önkormányzatainak több mint 80%-ában nincsen az oktatásnak gazdája, így a központi ellenőrzés megszűntével nincs, aki felügyeletet gyakorolna fölöttük. Ezek a tendenciák amellet szólnak, hogy az alapfok kevesebb legyen, mint 8 osztály. A négyéves alapfok mellett az szól, hogy ez az alsó tagozat megléte miatt nem okozna különösebb oktatásszervezési problémát, és fenntartása is olcsóbb. Viszont előrehozná az alsó-középfokot, és elsősorban a kisteleplüléseken bajos volna a kisgyermekek utaztatása. Ez utóbbi érv a hatéves alapfok mellett szól.

Az alsó-középfok kialakítása okozhatja a legtöbb gondot. Ezen a szinten az általános iskolák felsőbb és a középiskolák alsóbb évfolyamai torlódnak, ezek integrálása jelentheti a legnagyobb oktatásszervezési feladatot. Az intézményi kínálatot is feltérképező önkormányzati vizsgálat (*Nagy M. 1996*) alapján – amely ugyan nem volt reprezentatív, de a várható tendenciákat érzékelteti – azt mondhatjuk, hogy a középfokú intézmények után az általános iskolák is megmozdulni látszanak, még hozzá nem defenzív irányban. Feltűnően sok helyen tervezik a 9–10. osztály bevezetését az általános iskolákban, de még érdekesebb, hogy a speciális szakképző 9–10. osztályok bevezetését is sokan fontolgatják, ami ellentmondani látszik a meglévő oktatáspolitikai szándékoknak. Több szakmunkásképző iskolában tervezik a 9–10. általánosan képző

osztályok beindítását. Az általános iskolai 9–10. osztály bevezetésére elsősorban a nagyobb településeken készülnek. Általában elmondható, hogy minél nagyobb egy adott település, annál nagyobb a mozgástér az oktatási, képzési kínálat alakítására, míg a kistelepüléseken ebben aligha reménykedhetnek. Az is valószínű, hogy ezek az iskolák a NAT-konformitás jegyében próbálják erősíteni alkupozícióikat az önkormányzatokkal szemben.

A már meglévő hat- és nyolcosztályos gimnáziumok további terjedése (miután középfokon csökkentik a férőhelyek számát) nem feltétlen kedvez a középfok kiterjesztésének, viszont létezésükkel számolni kell, valamilyen módon integrálni kell őket a rendszerbe. A már említett önkormányzati vizsgálatból az derül ki, hogy még várható a négyosztályos gimnáziumokban a 6 illetve 8 osztályos képzés indítása, de már az előző évekhez képest szerényebb mértékben. Az alsó-középfokon is ajánlatos lehet a verseny korlátok közt tartása, hogy minél kevesebben kényszerüljenek lemorzsolódni, és lehetőleg eljusson mindenki az alsó-középfok végéhez. Miután ma Magyarországon a tanulmányi teljesítmények már ezen a szinten is rendkívül eltérőek, ezért illúzió azt gondolni, hogy valamilyen differenciálásra nem lesz szükség. Ez felveti a szakképzés és általános képzés viszonyát is. Már ezen a szinten is meg kellene hagyni valamilyen szakképzési ágba való becsatlakozás lehetőségét, de természetesen a főirányt nem ez adná. A tagolódást illetően a négyéves alsó-középfok (amennyiben a négyéves alsó fokra épül) előnye, hogy oktatásszervezési szempontból kézenfekvő megoldás lehet, bár, amennyiben nem egy településen van az alapfokú iskolával, ez ingázásra kényszerítheti a falusi gyerekeket. Nagyobb városokban inkább elképzelhető forma. Amennyiben hatéves alapfokra épül, ez 10 évre növelné az alap- és alsó-középfokú oktatás hosszát. Ez egybevág a NAT elképzelésekkel és a 16 éves korban leteendő alapvizsgálóval. Ezenkívül későbbre teszi a pályaválasztás időpontját. Elméletileg a hároméves alsó-középfok előnye, hogy a hatéves alapfokra épülve alatta marad a tankötelezettség határának, így annak teljesítését a lassabban haladóknak is megkönnyíti. A három évfolyamos alsó-középfok fenntartása kevesebb terhet ró az önkormányzatokra, mint a négy évfolyamos fenntartása. A 15 éves korban kezdődő szelekció pedig oldhatja a különböző teljesítményű és érdeklődésű tanulók tanításának pedagógiai nehézségeit; és egybeesni látszik a társadalmi igényekkel is. Természetesen fennáll a veszélye a megalapozatlan pályaválasztásnak is, ami elsősorban akkor okoz nagy gondot, ha egycsatornás, leágazások nélküli iskolarendszer alakul ki.

A felső-középfok kialakítása kevesebb problémát ígér. Ez az a terület, amely Nyugat-Európában is rendkívül differenciált, ami akkor igazán hatékony, ha nem monolitikus felsőoktatáshoz kapcsolódik, hanem plurális rendszerhez, fél-felsőfokú oktatáshoz, munkaerő-piacához egyaránt. Ez a differenciáltság valószínűleg még a középfokét is meghaladó kell hogy legyen, egy intézményen belül is többféle programmal, szakképzési, egyetemre felkészítő kurzussal. Ennek kialakítását a kétszintű érettségi tervezett bevezetése valószínűleg elősegíti. A felső-középfok hossza is változatos lehet, akár kettő, akár négy év is. Ez elsősorban függ az alatta lévő tagolódástól és a felsőfokhoz való kapcsolódásától. Amennyiben hosszú, mondjuk tízéves szakaszra épül a kétéves

felső-középfok, úgy eltolódik pályaválasztás, de talán túl kevés idő marad a differenciálódásra, elmélyülésre. A három- vagy négyéves felső-középfok több időt enged a differenciálódásra, de ez a 10 éves alap- és alsó-középfokú képzésre épülve túlságosan megnyújtaná a tanulói időt, amelynek finanszírozása problémát okozhat, vagy rövidebb alsó ciklusra épülve korábbra helyezi a pályaválasztást.

Ma már nincsenek tiszta iskolatípusok. Az iskolaszervezet elsősorban éppen ezért nem iskolatípusok mentén fog alakulni, hanem a különböző tantervi programok, pedagógiai ciklusok alkotják majd a különböző képzési szinteket. Egy-egy iskola többféle tantervi programot nyújthat, több képzési szintet is lefedhet. Elképzelhető az is, hogy településenként, régióként más-más szerkezeti megoldás születik. Mindazonáltal a közeljövőben érvénybe lépő Nemzeti Alaptanterv, valamint az, hogy az önkormányzatok legtöbbször az iskolák (NAT-konform) pedagógiai programjának elkészítését teszik a finanszírozás egyik feltételévé, továbbá az a tény, hogy a tanárképzésben is létezik már a NAT-nak megfelelő 6 éves alapfokra való felkészítés, meglehet, hogy közös irányt szab a jövő iskolaszervezeti változásainak. Ennek ellenére a látszólag közös külső jegyek még nem feltétlenül garantálják az oktatás egyenletes minőségét és az intézmények és programok közti átjárhatóságot. De ez már egy másik történet.

LANNERT JUDIT

IRODALOM

- FARKAS PÉTER (1995) A tankötelezettség teljesítése és a „szakképzést mindenkinek” program megvalósítása a kilencvenes évek második felében. Kézirat.
- HALÁSZ GÁBOR & LANNERT JUDIT (eds) (1995) *Jelentés a magyar közoktatásról*. Bp., Országos Közoktatási Intézet.
- NAGY JÓZSEF (1995) A középiskolázás tömegessé válása. *Köznevelés* 1995/12.
- NAGY MÁRIA (1996) Az iskolai intézményrendszer átalakulása és az önkormányzati iskolafenntartás. In: NAGY MÁRIA (ed) *Önkormányzatok és a közoktatás*. Nyíregyháza, SzSzBMP.
- SUGÁR ANDRÁS (1995) A közoktatási rendszer szerkezeti változásai, jellegzetes trendek az oktatási statisztika tükrében. Kézirat.